

Niðurstaða þessarar litlu athugunar er sú, að örugg dæmi um 'hressa' í merkingunni að gera við hrörleg mannvirki séu í Íslendinga sögu Sturlu Þórðarsonar og í Trójumanna sögu, og trúlega er orðalagið 'hressa upp' í Guðmundar sögu C komið upp fyrir lok miðalda, enda fær það stuðning af no. 'upphressing'.

'Reisa upp' hefur víðtækari merkingu en 'hressa (upp)', og merkingar þessara tveggja orðasambanda virðast geta skarast. Því er ekki einsýnt hvor sögnin muni vera upphafleg í Jóns sögu postula, sem vitnað var til hér að framan.

Í orðum Páls sögu eremita, sem urðu tilefni þessara skrifa, fær hvor sögnin sem er e. t. v. staðist, en notkun miðmyndar er vísbending um að 'hressask' sé þar upphaflegur lesháttur, enda væri þá um minnstu hugsanlega misritun að ræða; að borgir 'hrellisk upp' nær engri átt.

Að lokum vil ég þakka Helle Degnbol AMKO og Guðrúnu Kvaran OH fyrir liðsinni og þarfar ábendingar.

S.K.

PÁFAVILLA ARA FRÓÐA

Í VARÐVEITUM texta Íslendingabókar er sú alkunna villa að Leó sjöundi er sagður hafa verið páfi þegar Ísleifur var vígður til biskups. Reyndar mun Ari hafa nefnt Leó níunda, eins og gert er í Kristni sögu, Haukdæla þætti og Jóns sögu helga. Í Hungurvöku segir að Ísleifur hafi farið 'til fundar við Leonem páfa' áður en hann var vígður, en þar er Leó ekki tölusetur.

Hins vegar lést Leó páfi níundi í apríl 1054 eftir að hafa verið páfi í fimm ár. Þá var páfalaust í eitt ár uns Viktor annar vígðist til páfa í apríl 1055, en hann var páfi rúm tvö ár. Viktor hefur því verið páfi þegar Ísleifur vígðist, því að enginn vafi leikur á að það var 1056 (sbr. Hans Bekker-Nielsen, 'Hvornaar blev Ísleifr Gizurarson bispeviet?', *Opuscula I* (BA XX, Kh. 1960), bls. 335–38).

Árni Magnússon leitaðist við að skýra þessa missögn Íslendingabókar á þann veg að Ísleifur hefði í rauninni fundið Leó páfa í Róm; það hefði Ari vitað, en ekki athugað að annar páfi var tekinn við áður en Ísleifur vígðist (*Árni Magnússons levned og skrifter II* (Kh. 1930), bls. 75–77). Svipaða skýringu er víðar að finna, síðast — með fyrirvara — hjá Jakobi Benediktssyni (*Íslendingabók, Landnámabók* (Ísl. fornrit I, Rv.

1968), bls. 21), en B. Kahle taldi óhugsandi að tvö ár hefðu liðið á milli Rómardvalar Ísleifs og biskupsvígslu hans (*Kristnisaga, Þáttur Þorvalds ens víðfjörla, Þáttur Ísleifs biskups Gizurarsonar, Hungrvaka* (Altnord. Saga-Bibliothek 11, Halle a.d.S. 1905), bls. 91).

Aðra skýringu er að finna hjá Birni Sigfússyni, sem taldi að missögn í kirkjusögu Adams frá Brimum hefði villt Ara (*Um Íslendingabók* (Rv. 1944), bls. 27–28), en sú skýring þótti Jakobi Benediktssyni hæpin (áðurn. rit, bls. xxiv–xxv).

Á minnisblaði meðal fyrirlestra og athugana Jóns Jóhannessonar, sem Guðrún P. Helgadóttir varðveitir, hefur Jón vísað til skýringar Björns Sigfússonar og bætt við: “Líklega hefur Ari ekki haft sagnir um nafn páfans, sem Ísleifur heimsótti, heldur farið eftir erl. heimildum, sem reyndust rangar.” Á sama blaði tekur Jón Jóhannesson upp ummæli íslenskra annála um páfana Leó og Viktor. Samkvæmt þeim var Leó páfi í fimm ár frá 1052 (Resensannáll, Høyersannáll og Flateyjarannáll), þ. e. 1052–57, og Viktor páfi í tvö ár frá 1056 (Resensannáll (og Oddverjaannáll ?)), 1057 (Høyersannáll og Flateyjarannáll) eða 1058 (Lögmannsannáll).

Hér að framan var getið skýringar Árna Magnússonar á því að Ari nefnir Leó páfa, en í framhaldi af henni hefur Árni skrifað: “NB ad gå ad hvert obitus Leonis og introitus Victoris ii. standa i nockurum Js-lendskum Annalum.” (AM 364 4to, f. 256; sbr. áðurn. rit, bls. 77). Síðar hefur Árni flett upp í annálum og fundið Viktor í Flateyjarannál og Lögmannsannál (eða raunar uppskrift hans, sem hann kallar Skálholtsannál), en hins vegar segir Árni ranglega að Resensannáll hafi ei neitt um Leó og Viktor.

Í minnisgreinum sínum settu hvorki Árni Magnússon né Jón Jóhannesson fram ályktanir af þessari samsvörun Íslendingabókar og annála, en af þeim ummælum Jóns Jóhannessonar sem hér voru tekin upp liggur nærri að ráða að honum hafi þótt trúlegt að sama heimildin hafi legið að baki annálanum á þessum stað og ummælum Ara um Leó páfa, og ekki er ósennilegt að sama hugmyndin hafi hvarflað að Árna.

Páfátöl hafa vafalítið borist snemma til Íslands; successio apostolica hefur ekki síður þótt mikilvæg en konungatöl. En yfirleitt hafa páfátöl (og konungatöl) verið að heita má án ártala; svo er a. m. k. um íslensk páfátöl sem varðveist hafa frá miðöldum. Á hinn bóginn var oft tilgreindur stjórnartími hvers páfa (ár, mánuðir og dagar, þegar best lét), þannig að ef fenginn var fastur tímunktur var hægt að gera sérstakan

páfaannál úr slíku páfatali ellegar að taka páfaröð upp í annál sem tók til fleiri efnispáttá. Þetta hefur verið gert í þeim annál sem liggur að baki elsta annálahópnum íslenska, Resensannál, Forná annál og Høyersannál, og þeim annálum sem þeim tengjast (sbr. *Islandske annaler*, útg. Gustav Storm (Kristjáníu 1888), bls. lxxxii).

Eins og Storm benti á, eru flestar ársetningar páfa í annálagreinunum rangar fram undir 1060, og skakkar oft mörgum árum, enda var hætta á slíkum villum vegna misritunar á lengd stjórnatíma, mislestrar og reikningsvillna, þegar páfatal var fært í annálsform. (Frá 1058 skakkar sjaldnast meira en einu ári, og mörg ártölin eru rétt.)

Sú tilgáta finnst mér mjög trúleg, að samband sé á milli páfavillu Ara fróða og skakkra ársetninga íslenskra annála á páfavígslum. Sé hún rétt, er hún stuðningur við þá hugmynd að frumstofn — eða einn af frumstofnum — íslenskra annála eigi rætur að rekja aftur á fyrri hluta 12. aldar.

S.K.

LEIÐRÉTTINGAR

Gripla IV, 1980, bls. 62 § 127. Hér hafa orðið mistök í prentun, að röng lína hefur komizt inn í stað miðlínunnar. Greinin er rétt þannig: **127. S:** Olavi Historia qvando scripta sit, vide Verelii notas ad Historiam Gothrici et Hrolfi p: 86. Snorrone antiqviozem esse ait Notis in Historiam Hervoræ p: 40. vid: p: 79. b.

J.H.

Í ritgerð minni, Annálar og Íslendingasögur (Gripla IV, bls. 295–319) eru talin 46 ártöl frá söguöld, og er þá miðað við fjóra annála sem taldir eru elstir (I–IV í útgáfu Storms). Rétt hefði verið að geta þess að í yngri annálum eru til viðbótar nokkur ártöl frá söguöld sem efalaust eru fengin úr Íslendingasögum.

Í Skálholtsannál (V í útgáfu Storms) stendur við árið 1000: “Undur að Fróðá”. Ártalið er auðreiknað eftir Eyrbyggju (“Sumar það er kristni var í lög tekin á Íslandi” o. s. frv.). Undranna er einnig getið í